

Lukemista Levantista 4/2011

Arabialainen kevät: saapuuko demokratia viimein arabimaailmaan?

M'hammed Sabour

“Kaikki autokraattinen valta ilman vastavoimaa ja rajoituksia johtaa vääryyksiin ja mielettömyyteen.” (H. Balzac)

“Länsimaat, jotka on nähty demokratian todellisena ritarina, osoittautuvat käytännön politiikassa usein itsekkäiksi ja kyynisiksi.”
(Aleksander Solzenitsyn)

Oikeudenmukainen itsevaltias (*al-mustabid 'adil*)

Runas vuosisata sitten egyptiläinen ajattelija Mohamed Abdou tarkasteli muslimiyhteisön (*umma*) poliittisia konflikteja, sosiaalista murenemistä ja teollisen kehityksen viivästymistä. Hän vertasi tilannetta Euroopassa vallitsevaan ja päätyi suosittelemaan muslimeille poliittiseksi johtajaksi ”oikeudenmukaista itsevaltiasta” (*al-mustabid 'adil*), vertauskuvallista isää, joka pitäisi järjestystä, kuria ja edistäisi kansalaistensa emansipoitumista autoritaarisin keinoin. Kuten isän, johtajan toiminnan motiivina olisi oltava ”lastensa” kehitys ja hyvinvointi. Suurimmassa osassa arabimaita on ollut tai on yksinvaltiaita johtajia, joita ei voi luonnehtia oikeudenmukaisiksi tai valistuneiksi.

Toisen maailmansodan jälkeen monien arabivaltakuntien yli pyyhkäisi sotilaallinen vallankumous, kun ne olivat itsenäistyneet osmanien vallasta tai eurooppalaisesta kolonialismista. Näin syntyi kansanomainen demokratia, jossa valta aina keskittyi jonkun puolueen johdossa olevalle henkilölle (*za'im, rais* tai *qaid*). Lähes jokainen näin valtaan noussut johtaja toteutti eksplisiittisesti tai implisiittisesti Mohamed Abdoun suositusta, tosin omana versionaan, eli yksinvaltiutena ilman oikeudenmukaisuutta. Nationalismina esittäytyvä pan-arabialainen ideologia, pyhän kansallisen yhtenäisyyden säilyttäminen ja jatkuva valmius ulkoista vihollisuutta vastaan antoivat perusteet ja syyt johtajille olla autoritaarisia. He usein julistivat tavoittelevansa kansalaistensa hyvinvointia ja

kansakunnan renessanssia (*nahda*), ja sen vuoksi he hallitsivat poikkeuslailla. Todellisuudessa he anastivat vallan rikastuakseen ja parantaakseen sukunsa, klaaninsa, heimonsa tai puolueensa etuja.

Niinpä arabimaailma tuntee vain perinnöllistä monarkiaa (emiraatit) tai vallankumouksen jälkeen perustettuja itsevaltaisia tasavaltoja. Sotilaiden johtamat vallankumoukset nostivat valtaan kansansa kehitystä ja oikeuksia puolustavia, karismaattisiksi muuttuneita hahmoja. Nämä uudet johtajat (raïs) kahmivat vallankumouksen euforian hälvettyä entisten monarkkien etuoikeuksia ja heistä tuli ”uusien prinssejä”. Kuitenkin heidän häpeäkseen on todettava, ilman habitusta, sivistystä tai tyyliä, sillä monet heistä olivat kouluttamattomia, takapajuisia, suuruudenhulluja tai epäpäteviä hallitsemaan modernilla tavalla. Heitä pidettiin aina väliaikaisina, ei pysyvinä johtajina, mutta valta houkutti. Syntyi demokratian taistelija ja intellektuelli Saad Eddine Ibrahimin ironisesti nimittävä *‘jumlukija’* – hybridi arabialainen sana, jossa yhdistyvät *jumhurija* (tasavalta) ja *malakija* (monarkia). Syntyi monarkian tavoin periytyvä tasavalta (esimerkiksi Syyria). Sama olisi voinut tapahtua myös Egyptissä, Jemenissä, Libyassa ja Tunisiassa. Jotkut viimeksi mainituista ovat leikkineet demokratialla järjestämällä sovittuja ja lavastettuja vaaleja, joiden laillisuutta tai uskottavuutta ei ole tunnustettu. Sen seurauksena demokratia on jäänyt abstraktiksi ideaksi perustuslain sanastoon ja jähmeäksi poliittiseksi diskurssiksi. Käytännössä kyse on yksinvaltiudesta ja hirmuvallasta. Rakenteeltaan arabihallintojen on katsottu tapauksesta riippuen edustavan ”moniarvoista, puoliautoritaarista tai liberaalia yksinvaltiutta”.

Miksi demokratia ei ole syntynyt ja kehittynyt arabimaissa?

Miksi demokratia ei ole syntynyt ja kehittynyt arabimaissa kuten monissa Aasian ja Latinalaisen Amerikan maissa? Selityksiä on monia: taloudelliset tekijät ovat ratkaisevia joidenkin mielestä, toisille taas kulttuuri, ja jotkut turvautuvat itämaisyyteen tai uskontoon (islam). Väite islamin demokratiaa tukahduttavasta vaikutuksesta ei ole yleispätevä, esimerkkinä ovat vaikkapa Indonesia ja Turkki. Eräät orientalistit pitävät selityksenä yksinkertaisesti Homo arabikuksen psykologisia persoonallisuuden piirteitä, jotka ovat demokratian hengen vastaisia. Toiset taas tukeutuvat S.M. Lipsetin teoriaan, joka väittää, että demokratian kehitys ja säilyminen ovat riippuvaisia taloudesta ja koulutuksesta. Pätevyydestään huolimatta Lipsetin väite ei voi selittää kaikkea, koska muutamat rikkaimmat arabimaat ovat vähiten demokraattisia.

Jotkut korostavat erityisesti siirtomaakauden historiallisia vaikutuksia, öljyn ylivaltaa taloudessa, alueellisia sotia ja sisäisiä riitoja samoin kuin uskonnon merkitystä poliittisten järjestelmien synnyssä. Vaikka arabimaat ovat yhdenmukaisia kulttuuriltaan, kieleltään ja joiltakin islamilaisen kulttuurin piirteiltään, ne eivät suinkaan ole homogeenisiä tai yhtenäisiä. Ne eroavat taloudellisen potentiaalinsa, etnisen rakenteensa, siirtomaakokemustensa, poliittisen eliittinsä ominaisuuksien ja länsisuhteittensa osalta. Niinpä on olemassa monenlaisia syitä, jotka selittävät demokratian puutteita.

Ensiksi, osmanien valtakunnan ja eurooppalaisen siirtomaavallan hajoaminen oli vaikeaa, joskus veristäkin. Niitä seurasi kansallisvaltion rakentamisprosessi, jonka lähtöaineiksina olivat heimoyhteiskunnat. Prosesseja johtaneet henkilöt joutuivat tekemään liittoja ja kompromisseja,

joiden tavoitteena oli ennen muuta ristiriitojen ja konfliktien ehkäiseminen (*fitna*), vallan säilyttäminen enemmän kuin vallan laillistaminen.

Toiseksi, väestöt olivat suuressa määrin lukutaidottomia, kansalaisyhteiskuntaa ei ollut, ei liioin keskiluokkaa, samoin hyvin organisoidut ja kansalliselle tasolle juurtuneet poliittiset instituutiot puuttuivat. Tällaisessa tilanteessa kentän valtasivat ainoat yhteiskunnan järjestyneet voimat, armeija. ”Kansakunnan etujen puolustajana ja kansallisen yhtenäisyyden takaajana” sekä islamilais-arabialaisten arvojen puolustajana länsimaiden arvoja (naisen emansipoitumista) vastaan, ideologisen turvallisuuden (kommunismi tai islamismi) puolesta toimien johtajat ottivat yksinoikeuden valtaan ja käyttivät edellä lueteltuja syitä verukkeenaan. Prosessissa poliittiset voimat ja yksilöt, jotka yrittivät puolustaa ja käynnistää demokratiaa, murskattiin, lähetettiin maanpakoon tai ääritapauksissa eliminoitiin.

Kolmanneksi, Israelin valtion perustamista (v. 1948) seurasi 60 vuoden aikana neljä sotaa. Sen ansiosta sotilaat saivat enemmän etuoikeuksia siviileihin verrattuna. Jollei sotilailla ollut suorastaan poliittista valtaa, he valvoivat ja manipuloivat taustalla. Joidenkin hallintojen jatkuvuudelle arabialais-israelilainen konflikti on tarjonnut syyn ylläpitää poikkeustilaa ja siten mitätöidä demokratisoituminen.

Neljänneksi, jakautuneisuus heimoihin ja alueiden irrottautumisen uhka antoivat aiheen sotilaalliseen väliintuloon ja kansalaisyhteiskunnan hallintaan. Monarkistihallinnoilla maan hajoamisen pelko on keskittänyt paljon valtaa kuninkaan käsiin ja tukahduttanut kaikki oppositiovoimat.

Viidenneksi, ideologiset syyt (kommunismi vuoteen 1991) ja taloudelliset edut saivat länsimaat suoraan tai epäsuorasti, vastoin arabikansojen tahtoa ja toiveita, auttamaan sellaisia hallintoja, jotka palvelevat tai palvelivat niiden etuja. Kirkasotsaisesti julistetaan demokratian periaatteita ja ihanteita kansainvälisillä näyttämöillä mutta suljetaan häpeällisesti silmät arabijohtajien ja -hallitusten toimissa epädemokraattisesti. Syyskuun yhdennentoista tapahtumien ja niitä seuranneiden islamismin uhkien liioittelu tarjosi joillekin hallinnoille vapaat kädet harjoittaa kaikenlaista sortoa terrorismin vastaisen taistelun nimissä ja halventaa demokratian perusaatteita.

Ja kansan tahtoko on oikeuttanut itsevaltiuden?

Miksi itsevaltiutus on voinut säilyä arabimaissa? Monista syistä on mainittava erityisesti kaksi merkittävää seikkaa, jotka ovat johtaneet arabikansat tähän tilaan ja joiden vaikutuksesta se on jatkunut useiden vuosikymmenten ajan: lännen vaikeneminen ja tiedotusvälineiden kontrollointi. Taloudellisen ja poliittisen painostuksen voimalla lännellä on mahtavat välineet vaikuttaa merkittävästi useiden arabimaiden demokratisoitumisprosessiin. Mutta edellä mainitsemieni seikkojen vuoksi on harrastettu niin sanottua valtioiden sisäisiin asioihin puuttumattomuuden politiikkaa (Tunisia). Lisäksi kyseiset valtiot ”taistelivat” terrorismia vastaan ja toimivat kilpinä estäen etelästä tulevaa maahanmuuttoa.

Vain kymmenisen vuotta sitten vallanpitäjät pystyivät monopolisoimaan ja valvomaan kommunikaatiokanavia (esim. radiota, TV:tä ja sanomalehtiä), peittämään sortoaan ja pahoja

tekojaan. He suodattivat ja näyttivät vain sellaista, mikä ei tehnyt heistä epäuskottavia kansallisesti tai kansainvälisesti. Uuden median (satelliittilähetykset, internet ja sosiaalinen media: YouTube, Facebook, Twitter jne.) syntymisen sekä ylikansallisten ja globaalien lähetysten ansiosta kyseiset hallinnot ovat menettäneet suuren osan vallastaan sensuroida ja monopolisoida tietoa. Yksilöllisesti luotuina ja kollektiivisesti leviävinä viesteistä on tullut hyvien ja pahojen tekojen paljastajia, tehokas keino massojen tietoisuuden herättämisessä ja heidän aktivoimisessaan ottamaan kantaa heitä ympäröiviin asioihin. Ensimmäisen kerran nähdään nyt arabimaailmassa vallankumous, jonka aloituksesta ja toteutuksesta vastaa kansa. Varmasti sotilaat ovat passiivisuudellaan ja puolueettomuudellaan tukeneet näitä kumouksia, mutta heillä ei ole ollut valinnan varaa. Eivätkä he uuden median tarjoaman läpinäkyvyyden edessä ole voineet salata pahuuksiaan kuten menneisyudessa.

Kansanvalta on korvaamassa itsevaltiaan hallinnon esim. Tunisiassa, Egyptissä, Libyassa, Jemenissä. Kannattaa korostaa, ettei vielä ole saavutettu demokratiaa, mutta ensimmäiset askeleet sen luomiseksi on otettu. Joka tapauksessa, vaikka vielä leijutaan euforiassa, odotuksissa ja toiveissa, melkoisella varmuudella voidaan sanoa, etteivät kyseiset maat enää koskaan ole entisensä. Kukaan ei osaa ennustaa tarkasti, miten arabialainen kevät kukoistaa. Miten demokraattiset muutokset toteutuvat. Ilmassa on haparointia, levottomuutta, jopa paniikkia johtuen aikaisemmista huonoista kokemuksista ja luottamuksen puutteesta päättäjien aikeisiin. Tilanteen uutuus toimijoille (protestoijille) pakottaa heidät oppimaan demokratiaa. Joka tapauksessa ollaan pluralismin alussa, demokratian kriittisessä alkiovaiheessa. Jotta jotain merkittävää syntyisi, eläisi, kasvaisi ja kypsyisi, tarvitaan mentaliteetin muutosta, poliittista realismia ja kansalaisuuden vastuullista henkeä. Demokratian utopian alku rakentuu valmiiksi vasta käytännössä. Edessä on siis pitkä polku.

Miten itsevaltaiset hallinnot taipuivat kansan tahdon ja päättäväisyyden edessä?

Voidaan aina ihmetellä, miten itsevaltaiset hallinnot taipuivat kansan tahdon ja päättäväisyyden edessä. Eräs tärkeä tekijä on pelon murtumisen mahdollisuus. Despoottihallitsijat, varmistaakseen yhteiskunnan hallinnan, joutuvat manipuloimaan, kylvämään ja ylläpitämään pelkoa, fyysistä, psykologista, taloudellista ja älyllistä. Pelko säilyy salailusta, ”uskollisuuden palkitsemisen” mekanismin muuttuessa välineeksi, jolla tukijoiden liittolaisuus luodaan ja vastavoimat hajotetaan. Niin autoritaariset kuin despoottihallinnot ovat aina pelanneet epävarmuudella, salailulla, pelottelulla, uhkailulla ja kidutuksilla estääkseen kansaansa toimimasta ja salatakseen omat rikkomuksensa (epäoikeudenmukaisuuden, korruption ja väkivallan). Hallintojen rikoksista pitkän kokemuksen omaavat kansat ovat yksilöinä ja yhteisöllisesti voimaantuneet uuden median avulla. He ovat voittaneet pelon kollektiivisesti ja vaihtaneet sen toimintaan julkisessa tilassa. Kollektiivinen voima on voittanut yksilöllisen arkuuden ja pelon.

Ja kuten usein tapahtuu, kriisit ja muutokset voivat tapahtua hämmästyttävällä ja odottamattomalla tavalla. Historian tarkkailijat ja asiantuntijat joutuvat korjaamaan havaintojaan ja näkemyksiään ja kyseenalaistamaan asiantuntijuutensa. Virheelliset ennusteet yli 30 sitten tapahtuneesta Iranin vallankumouksesta ovat todisteena Lähi-idän sosiaalisen, poliittisen ja kulttuurisen todellisuuden

tietämättömyydestä tai sen todellisuuden yksinkertaistamisesta. Vähissä tuntuvat olevan ne, jotka aavistivat meneillään olevat muutokset Pohjois-Afrikassa ja Lähi-idässä. Media ja länsimaiset asiantuntijat (suomalaiset mukaan lukien) arvelivat muutama kuukausi sitten Tunisian tapahtumia vain historian tapaturmaksi. Vastaavaa ei voisi tapahtua muualla, sillä diktaattorit keksisivät aina keinot säilyttää valtansa. Dramaattiset tapahtumat ovat todistaneet asiantuntijoiden osaamisen heikoksi ja vahvistaneet kyseisten alueiden nykyisyyden ja kulttuurin tuntemuksen puutteellisuutta.

Enää arabikansat eivät Mohamed Abdoun suositusten vastaisesti halua itsevaltiaita eivätkä oikeudenmukaisia despootteja johtajikseen, vaan demokraattisen eliitin, joka kunnioittaa sen oikeuksia ja vastaa sen toiveisiin. Demokratia hoitaa itse itsensä perustamalla ja vahvistamalla despotismin ja oikeudenmukaisuuden väliset arvot, säännöt ja välit. Näin tapahtuu, ei itsevaltiaan johtajan hyvästä tahdosta ja hyvyydestä, vaan kansan yksilöllisen ja kollektiivisen vapaan tahdon voimasta.

M'hammed Sabour on kulttuurin ja tiedon sosiologian professori Itä-Suomen yliopistossa. Hän on julkaissut ja toimittanut monia kirjoja ja artikkeleita. Hänen tutkimusalueitaan ovat kulttuurin globalisaatio, demokratia, sosiaalinen muutos, korkeakoulutus ja älymystö arabimaissa. Hänen julkaisujaan ovat mm. The ontology and Status of Intellectuals in Arab Academia and Society, Les Intellectuelles et la société civile: le cas algérien, Globalisation and Europeanisation: Unicentricity and Polycentricity and the Role of Intellectuals, The Genesis of Arab Intellectual Movements and of their Discourses on Socio-Political Changes, Migration of Highly Skilled Persons and Circulation of Competences to and in Europe. Lisäksi hän on International Journal of Contemporary Sociology – aikakauslehden toimittaja.

Suomen
Lähi-idän
instituutti